

Неџад МЕХМЕДОВИЌ
Институт за национална историја, Скопје
nedjad.mehmedovikj@gmail.com

ЕДЕН АМЕРИКАНСКИ ДОКУМЕНТ ЗА ТАЈНА СРЕДБА ПОМЕЃУ ПРЕТСТАВНИЦИТЕ НА АХМЕД ЗОГУ И ЈОСИП БРОЗ – ТИТО ВО СКОПЈЕ ВО 1952 ГОДИНА

Комунистичката партија на Албанија се формирала на конференцијата во Тирана на 8 ноември 1941 година. Формирањето на партијата и нејзините структури беше под контрола на Комунистичката партија на Југославија и нејзините емисари. Делегатите на КПЈ, Душан Мугоша и Миладин Поповиќ ги подготвиле првите документи и програмата на Комунистичката партија на Албанија.¹

По посетата на Енвер Хоџа на Москва во јули 1947 година започна да се приметувa кризата во албанско-југословенските односи. Иако комунистичката партија на Албанија не е членка на Информбирото, по резолуцијата на Информбирото во 1948 година доаѓа до прекин на односите со југословенските комунисти затоа што Енвер Хоџа му останува верен на Сталин.²

По нарушувањето на албанско-југословенските односи Јосип Броз – Тито се обидува да најде нови сојузници помеѓу албанската опозиција при што преку неформални канали воспоставува контакт со Ахмед Зогу. Кралот Зогу владеел со Албанија до окупацијата од страна на Италија во 1939 година, при што бил принуден да избега од земјата. Во текот на првите две децении од владеењето на Енвер Хоџа, Кралот Зогу сè уште имал свои приврзаници во Албанија, при што и од емиграција ја гледал

¹ Frashëri 2006, 37.

² Komatina 1995, 159.

својата шанса за повторно преземање на власта. Големиот број на свои приврзаници било една од причините на југословенските власти да воспостават контакт со делегацијата на Кралот Зогу со цел спротивставување на владеењето на Енвер Хоџа со кој биле во нарушени односи.

На крајот на 2016 година Централната разузнавачка агенција на САД објави и декласифицира неколку милиони документи во врска со нивната работа, меѓу кои и илјадници документи кои се однесуваат на СФРЈ и Македонија. Голем број од објавените документи ни укажуваат дека во повоениот период ЦИА одблизу ги следела активностите на Балканот и во Македонија преку своите доушници, но и преку дневните весници кои биле преведувани на англиски јазик од страна на разузнавачите.³

Документот што е предмет на анализа дава нови, до сега необјавени податоци за албанско-југословенските односи на почетокот на 60-тите години од минатиот век. Извештајот што го објавуваме е дистрибуиран во архивата на ЦИА на 23.10.1952 година и е насловен “Средба на претставниците на Крал Зога⁴ и Маршал Тито”.⁵ Како земја на која се однесува документот се наведува Албанија/Југославија, со оглед на тоа што подеднакво е значаен за двете држави. Документот е објавен во онлајн библиотеката на ЦИА под реден број CIA-RDP82-00457R014500130010-0⁶ и истиот го пренесуваме во целост преведен од англиски на македонски јазик.

ДОКУМЕНТ

Одобрено за ослободување [на документот]: 08.08.2006

CIA-RDP82-00457R014500130010-0

Извештај број:⁷

³ Мехмедовиќ 2017.

⁴ Зогу.

⁵ Јосип Броз - Тито.

⁶ Central Intelligence Agency, Library, General CIA Records, 19.12.2016.

⁷ Бројот на извештајот е прикриен. Дополнително се прикриени уште неколку полиња на почетокот на документот кои би можеле да го откријат идентитетот на информаторот.

Земја: Албанија/Југославија

Датум на дистрибуција на документот: 23.10.1952 година

Број на страници: 4

Предмет: Средба на претставниците на Крал Зог⁸ и Маршал Тито⁹

1. Претставниците на Маршал Тито се сретнаа со претставниците на Крал Зог на тридневен состанок (28-30 август 1952 година) во селото Сарај, лоцирано 10 километри источно од Скопје, Југославија.¹⁰ Југословенската делегација беше составена од Бранко Милиќ и полковник Чедомир Мијовиќ. Албанската делегација која го претставуваше Крал Зог беше составена од Сатфет Лутви Тозан, Авни Дерала и Ирфан Беј Охри. Албанската делегација полета за Скопје од Солун.

ПРВА СЕСИЈА (28 август 1952 година)

2. Во текот на првиот состанок на делегацијата полковникот Мијовиќ беше опишан како многу мрзоволен. Дискусиите беа започнати од Тозан за албанската делегација, со изјавата дека нивната мисија беше да побараат основа за соработка со Владата на Југославија и дека нивните инструкции беа ограничени на истражувачки дискусии. Згора на тоа, делегацијата доби насока да организира последователен состанок помеѓу ополномоштените претставници на Кралот Зог и Маршал Тито. Охри, зборувајќи на албански, го истакна прашањето на Југословенското признавање на суверенитетот на владата на Кралот Зог и на територијалниот интегритет на Албанија. Тој го привлече вниманието на Југословенската делегација на фактот дека Кралот Зог со намера се воздржал во учеството во политичките комбинации наспроти режимот на Хоџа¹¹ бидејќи Кралот е на став дека секое активно учество во револуционерните обиди без знаење, согласност и соработка со Југословенската влада би било авантура која би го чинела Албанскиот народ скапо. Албанската делегација, продолжи Охри, имала искрена желба да го дискутира проблемот на соработка за ослободување на Албанија од Коминтерната. Во поглед на значајот од такви преговори Албанската делегација од име на Кралот Зог ја поканува владата на Југославија да испрати ополномоште-

⁸ Зогу.

⁹ Јосип Броз – Тито.

¹⁰ Селото Сарај се наоѓа западно од Скопје.

¹¹ Енвер.

ни претставници да се сретнат со Кралот. Кралот би се согласил во секое време и место назначено од владата на Југославија; сепак, доколку состаноците требаше да се одржат во Египет, тогаш би требало да се одржат пред Кралот да ја пренесе својата постојана резиденција во Франција.

3. Од името на Југословенската делегација, Милиќ одговори дека беше пријатно изненаден од реалистичниот пристап на Албанската делегација. Тој изјави дека неговата Влада беше во целосен договор со Албанскиот принцип дека базата за овие преговори е политичка независност и територијален интегритет на денешните граници на Албанија. Дотолку повеќе, во врска со Грчките намери, Милиќ рече дека сегашните релации помеѓу Југославија и Грција се такви каде што е овозможено Југославија да влијае на Грчката влада да се откаже од сите територијални претензии кон Албанија. Предлогот за состанок на ополномоштениците претставници на Маршал Тито и Кралот Зог ќе треба да биде утврден на понатамошен датум со оглед на тоа што неговата дискусија ќе ги надмине неговите инструкции и ниту тој ниту Мијовиќ имаше ополномоштена моќ. Милиќ додаде дека се надеваше на брз одговор од неговата Влада на овој предлог. Тој потоа ја увери Албанската делегација на почитувањето на неговата Влада кон политичката независност и територијалниот интегритет на Албанија и тогаш ги изнесе своите забелешки до крај со предлогот да Албанската делегација се запознае со програмата на Призренскиот Комитет на Лигата на Албански Бегалци.

ВТОРА СЕСИЈА (29 август 1952 година)

4. Полковникот Мијовиќ кој беше нерасположен во текот на првата сесија се појави во подобро расположение и го откри неговото течно познавање на албанскиот јазик. Милиќ ја отвори втората сесија со најавата дека е добиен одговор од неговата Влада и дека таа се согласи на предлогот на Кралот Зог за состанок на ополномоштените претставници. Времето и местото на состанокот би требало да биде искомунцирано во многу блиска иднина. Милиќ тогаш ја праша Албанската делегација да изрази став за Национално Независниот Блок (Bloku Kombetar Independent-ВКИ) на чело со Д-р Исмаил Беј Верлачи син на Шефкет Беј Верлачи од Италија. Охри одговори дека имаше многу способни лица во групата и дека Кралот Зог беше наклонет да заборава на нивните гревови од минатото.

5. Полковник Мијовиќ потоа ги запраша албанските претставници за различни Албански политички личности и потоа тој за возврат одговараше на прашања поставени од страна на Охри и Дерала. Мијовиќ никогаш не успеа да даде детални одговори во однос на секое лице без разлика колку било непознато. Мијовиќ ги запраша Дерала и Охри за нивен коментар за следните лица:

а. Ѓон Маркаѓони – член на *Blocku Komberar Independent*-ВКИ и лидер на Албанските Католици;

б. Кол Биб Миракај – поранешен Секретар на Албанската Фашистичка Партија и министер за внатрешни работи за време на Италијаните;

в. Муслим Пеза – Генерал во времето на Хоџа, добро познат партизан и некогашен соработник на Охри;

г. Луфти Спахиу – Потпретседател на Лигата на албански бегалци;

д. Полковник Мухарем Бајрактари – добро познат партизан, денес во Грција;

ѓ. Бискупот Фан Ноли – сега во Соединетите Американски Држави; и

е. Други, чии имиња не беа споменати според изворот.

Охри одговори на сите прашања во однос на горе споменатите лица внимателно обидувајќи се да не даде свој суд или ги обвини на било каков начин. Албанската делегација се осврна на отворените симпатии и големиот интерес покажан кон фашистичките групи, посебно од страна на Мијовиќ кој ги коментираше позитивно Маркаѓони, Миракај и останатите.

6. Одеднаш полковник Мијовиќ праша што Крал Зог и неговите поручници мислат за албанските комунисти. Охри одговори дека албанските комунисти се блиски браќа на Албанците од другите политички убедувања и дека Кралот Зог нема намера да се одмазди себеси против нив. Единствената желба на Кралот е да ја види Албанија ослободена од Коминтерната после што Албанската Комунистичка Партија и сите останати албански партии ќе бидат способни да се бранат самите слободно пред судот на јавното мислење.

ТРЕТА СЕСИЈА (29 август 1952)

7. Милиќ праша дали Кралот Зог има подготвена организација да тргне против Хоџа. Дотолку повеќе тој праша дали Кралот Зог добива тековни информации од Албанија преку неговите канали или дали би му биле потребни информации преку Југословенската влада. Охри одговори, во формална смисла на зборот дека Кралот Зог нема подготвена организација за акција. Згора на тоа, тој нема желба да воспостави таква организација додека не биде во потполност воспоставена соработката со Владата на Југославија. Охри продолжи дека секако Крал Зог има следбеници во Албанија кои се подготвени за акција, и дека неколку десетини лица беа испратени во Албанија од страна на Кралот. Сепак, стриктни наредби беа дадени на овие луѓе да не се вклучуваат во никаква активност, туку да чекаат до назначениот ден, како би ја избегнале опасноста од прераната акција.

8. Милиќ изрази целосна согласност и отворено задоволство со погледите на Кралот Зог пренесени од страна на Охри. Тој потоа се оправда себеси од отсуството на состанокот и замина истата вечер за Белград.

ЧЕТВРТА СЕСИЈА (30 август 1952)

9. Овој состанок беше составен само од трите албански претставници и полковникот Мијовиќ. Мијовиќ стана многу пријателски расположен, особено со Дерала на кој му рече: „Ние сакаме да ја уништиме Коминтерната. Не можеме да седиме ноншалантно настрана, со скрстени раце и да ги следиме случувањата во Албанија. Доколку не можете да успеете во креирањето на револуцијата во Албанија, тогаш ние ќе бидеме обврзани да преземеме акција. Ние би преферирале доколку е можно да го видиме револтот поттикнат од Албанците на кои ние тајно и решително би им помогнале.

10. Мијовиќ беше повикан надвор од состанокот и кога се врати објави дека добил наредба да замине веднаш за Белград. На заминување Мијовиќ изјави дека овој ненадеен повик беше добар знак за „аферата“ при што срдечно им се заблагодари.

11. На 31 август тројцата членови на албанската делегација се вратија со авион во Истанбул преку Скопје и Солун. На 8 септември Охри и Дерала заминаа од Истанбул со авион за Александрија, Египет.

Коментар: Југословенските претставници очигледно користеа различни имиња во нивните разговори со различните членови на албанската делегација. На пример: Бранко Милиќ се претстави себеси со тоа име на Охри и Дерала, додека на Тозан – го користеше името на Бранко Станковиќ. Чедомир Мијовиќ се претстави себеси со тоа име на Охри и Дерала, додека на Тозан тој се претстави како Милиќ Сава. Во меѓусебниот разговор Југословените ги користеа имињата Бранко и Чедо.¹²

Коментар: Бранко Милиќ го праша Тозан дали е вистина дека Кралот Зог му позајмил поголема сума на пари на поранешниот крал Петар¹³ од Југославија. Тозан одговори дека тој не знаел за никави заеми, сепак тој беше сигурен, доколку тоа било случај, тогаш тоа не било политички мотивирано.

Југословенската влада направи напори да креира срдечна атмосфера за состанокот. Селото Сарај беше одличен избор. Апартаментите доделени на албанската делегација, храната и услугата беа добро организирани и менаџирани. Секоја сесија од состанокот беше одржана во различна просторија. На албанските претставници не им беше дозволено да мрднат со прст, ниту пак платиле било кои од трошоците. Не им беше дозволено да ја разменат својата валута по пристигнувањето. Југословените се обидоа да ги купат билетите за превоз до Истанбул за албанските претставници, но кога Албанците откажаа, тие инсистираа да ги снабдат со билети до Солун.

Сите тројца албански претставници беа воодушевени од начинот на кој беа примени како и од текот на дискусиите. Тие сите се согласија дека Југословенските претставници зборуваат со авторитет, и дека суштината на дискусијата беше сериозно разгледана од страна на Владата на Југославија. Во умовите на албанските претставници нема сомнение дека Југословенската влада е искрена во намерата да се сретне со Кралот Зог и дека тие се убедени дека нова ера се разденува во Албанско-Југословенските односи.¹⁴

¹² Името на коментаторот е прикриено.

¹³ Петар II Караѓорѓевиќ.

¹⁴ Името на коментаторот е прикриено.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Central Intelligence Agency, Library, General CIA Records*, 19.12.2016; <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp82-00457r014500130010-0> (пристапено на 11.02.2020).
- Frashëri, Kristo. *Historia e levizjes së majte në Shqipëri dhe themelimin të PKSh-se 1878-1941 (veshtrim historik me një shtojcë dokumentare)*. Tiranë, Akademia e Shkencave e Shqipërise, 2006.
- Komatina, Milorad. *Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi*. Beograd: Službeni list SRJ, 1995.
- Мехмедовиќ, Неџад. „ЦИА по 65 години: Нови сознанија за „гревовите“ на струмичките студенти“, MKD.mk, 23.01.2017; <https://www.mkd.mk/kolumni/cia-po-65-godini-novi-soznanija-za-grevovite-na-strumichkite-studenti> (пристапено на 11.05.2022).